

บททวนรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังของอยุธยา ก่อนพุทธศตวรรษที่ 21 รูปแบบและการเชื่อมโยงกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์*

Bell-Shaped Pagoda of Ayutthaya before the 16th century A.D. : Forms and Relations with historical background

ประภัสสร ชูวิเชียร (Praphat Chuvichean) **

บทนำ

เจดีย์ทรงระฆังในศิลปะไทยเป็นวิวัฒนาการสืบช่วงต่อลงมาจากสถูปของอินเดียสมัยโบราณที่ส่งมายังลังกาทวีปแล้วจึงมีการปรับปรุงรูปทรงผ่านกาลเวลามานับพันปี ดังนั้นจึงมักเรียกกันอีกชื่อว่าเจดีย์ทรงลังกา เจดีย์แบบนี้สร้างขึ้นในดินแดนต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาพร้อมๆกับการเผยแผ่พุทธศาสนาจากลังกาเป็นกระแสใหญ่ในสมัยนั้น ก่อนที่จะเริ่มปรากฏในดินแดนไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โดยเชื่อกันว่าสุโขทัยเป็นแว่นแคว้นแรกๆที่ได้รับเอารูปแบบจากทางลังกามา ก่อนแล้วจึงส่งต่อด้านรูปแบบให้กับอาณาจักรอื่นคืออยุธยา

เจดีย์ทรงระฆังศิลปะสุโขทัย ในฐานะต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังอยุธยา

ทราบกันโดยทั่วไปว่าเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัยนั้นมีอิทธิพลทางศิลปกรรมจากลังกา อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้ได้พบว่ารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัยมิได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบมาจากลังกาโดยตรงแต่เพียงอย่างเดียว แต่กลับผสมผสานองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มาจากแหล่งอื่น คือศิลปะในพม่า เชื่อมโยงได้ถึงความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างสุโขทัย-พม่า-ลังกาได้

เจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัย (รูปที่ 1) จะมีส่วนประกอบคือ ส่วนฐานล่าง มักเป็นฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส เหนือขึ้นมาเป็นฐานเขียงราว 2-3 ฐานในผังกลมหรือแปดเหลี่ยม ส่วนองค์เจดีย์ คือชุดฐานรองรับองค์ระฆังที่ทำเป็นลวดบัวคว่ำวางซ้อนกันจำนวนสามชั้น คั่นแต่ละชั้นด้วยท้องไม้ มีคำเรียกว่า บัวถลา เหนือขึ้นไปคือ บัวปากระฆัง เป็นลายกลีบบัวคว่ำบัวหงายที่ประดับกันเป็นชั้นหนึ่งใต้องค์ระฆัง ก่อนจะเป็นองค์ระฆังทรงค่อนข้างเอนลาดขนาดใหญ่ ส่วนยอด เริ่มจากบัลลังก์ ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีลวดบัวลูกฟักหรือลูกแก้วอกไก่ คาดประดับ ต่อด้วยแกนปล้องไฉนบัวฝ่าละมี ปล้องไฉนและปลี¹

*บทความนี้ เก็บใจความบางประเด็นจากงานวิจัยเรื่อง “ที่มา รูปแบบ และวิวัฒนาการของเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 19-24” โดยผู้เขียนได้รับทุนวิจัยและทำผลงานวิชาการเพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะโบราณคดีประจำปีงบประมาณ 2555 จึงขอขอบพระคุณทุกท่านผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมา ณ ที่นี้ ด้วย.

**ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

***Department of Art History, Faculty of Archaeology Silpakorn University.

¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), 61.

ชุดรองรับองค์ระฆังคือ **บัวถลา** ของสุโขทัยนั้นพบว่าอาจมีวิวัฒนาการมาจากชุดฐานรองรับองค์ระฆังของลังกา² แต่อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่างที่ถือว่าได้รับอิทธิพลผ่านจากเจดีย์ในศิลปะพม่า อันดับแรกคือการใช้ **บัวปากกระฆัง** รองรับองค์ระฆัง เป็นระเบียบที่พบในเจดีย์ทรงระฆังศิลปะพุกามของพม่าซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละของอินเดียลงมามากอีกทีหนึ่ง³

อันดับต่อมา คือ**บัลลังก์** ซึ่งเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัยล้วนแต่ใช้ระบบของบัลลังก์รูปฐานบัวที่มีลวดบัวคาดประดับท้องไม้ ซึ่งมีทั้งลวดบัวลูกฟักหรือลวดบัวลูกแก้วอกไก่ พบมาก่อนในกลุ่ม**เจดีย์ฉัตร**ของพุกาม เช่นเดียวกับ**แกนปล้องโหนด**หรือก้านฉัตรของเจดีย์กลุ่มฉัตรที่มีลวดบัวประดับด้วยลูกแก้วอกไก่เหมือนในเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัย การวิเคราะห์ถึงส่วนงานประดับบัวปากกระฆังและบัลลังก์ในเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัย สื่อว่าการติดต่อทางศาสนาจากลังกามาโดยตรงของสุโขทัยนั้นอาจต้องผ่านตัวกลางคือพม่าด้วย

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ในที่นี้ว่าเจดีย์ทรงระฆังศิลปะสุโขทัยอาจมีได้สร้างขึ้นตามต้นแบบในศิลปะลังกาโดยตรง แต่ผสมผสานกับรูปแบบจากศิลปะในประเทศพม่าด้วย สอดคล้องกับเส้นทางการออกสู่ทะเลของแคว้นสุโขทัยที่มีเส้นทางติดต่อกับบ้านเมืองทางฝั่งทะเลอันดามันแถบอ่าวมะตะมะ จากข้อความในจารึกบางหลักกล่าวถึงเส้นทางของพระเถระชาวสุโขทัยที่ออกไปยังเมืองมอญทางพม่าภาคใต้ ก่อนจะลงเรือเดินสมุทรตัดข้ามไปยังเกาะลังกา⁴ เจดีย์ทรงระฆังจึงเริ่มแพร่หลายกันมากขึ้นในสุโขทัยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เพราะขณะนั้นเอกสารโบราณมีกระบุงถึงพระสงฆ์ที่ไปศึกษาพุทธศาสนาจากเมืองมอญ-ลังกากลับมาเช่น พระสุนทรเถระ⁵ ในช่วงระยะเวลาไล่เลี่ยกันนี้เอง เชื่อว่าเจดีย์ทรงระฆังก็จะมีการลงมาสร้างที่กรุงศรีอยุธยาด้วย

เจดีย์ทรงระฆังรุ่นแรกของอยุธยา

ก่อนที่ทางกรุงศรีอยุธยาจะเริ่มรู้จักเจดีย์ทรงระฆังอย่างแพร่หลายนั้น ศาสนสถานของอยุธยานิยมสร้าง **ปรางค์** สร้างเป็นประธาน ปรางค์นี้เป็นสถาปัตยกรรมที่มีวิวัฒนาการมาจากปราสาทในศิลปะเขมร ซึ่งก่อนหน้าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ขึ้นไป อารยธรรมเขมรเคยลงมาถึงที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาและคงอยู่เป็นเวลานานโดยมีเมืองสำคัญคือเมืองลพบุรี อันมีพระมหาธาตุทรงปรางค์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุใกลางเมืองคงสร้างขึ้นก่อนกรุงศรีอยุธยาราว 100 ปี⁶ วัดหลวงขนาดใหญ่และวัดสามัญขนาดเล็กของกรุงศรีอยุธยาในระยะแรกก็ล้วนสร้างปรางค์ เช่น วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดพระราม และวัดราชบูรณะ (รูปที่ 2)

ส่วนเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ล้วนมีขนาดไม่ใหญ่โต สร้างเป็นประธานในวัดเล็กๆ เช่น **เจดีย์วัดสมณโฆฏฐาราม**(รูปที่3) รูปทรงป้อมเตี้ย

² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “บทบาทของศิลปะลังกาที่มีต่อสุโขทัยและล้านนา : เจดีย์ทรงระฆัง” ใน *ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ระหว่างศรีลังกา พม่าและไทย*, เอกสารประกอบโครงการเสวนาวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ “ความสัมพันธ์ไทยกับศรีลังกาผ่านพุทธศาสนา-พุทธศิลป์” (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), 119.

³ เชษฐ ติงสยกุล, *เจดีย์ศิลปะพม่า-มอญ : พัฒนาการทางด้านรูปแบบตั้งแต่ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล*(กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555), 57.

⁴ กรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527), 182-187.

⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม*(นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 85-87.

⁶ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550), 12-13.

ก่ออิฐที่ชูตรองรับองค์ระฆังเป็นลวดบัวกลาแบบสุโขทัย⁷ (รูปที่ 4) องค์ระฆังขนาดใหญ่ บัลลังก์ฝังสี่เหลี่ยมจัตุรัส⁸ การขุดค้นทางโบราณคดีระบุได้ว่าวัดสมณโกฏฐาราม มีอายุสมัยเก่าสุดในพุทธศตวรรษที่ 20⁹

เจดีย์ประธานวัดพลับพลาชัย (รูปที่ 5) กำหนดอายุได้ว่ามีมาก่อน พ.ศ.1967 เนื่องจากเอกสารพระราชพงศาวดารบางฉบับระบุว่าวัดนี้เคยเป็นบริเวณที่ตั้งทัพของเจ้าอ้ายพระยาที่เข้ามาแย่งราชสมบัติกับเจ้าพี่พระยาหลังสมเด็จพระนครินทรราชาสวรรคต¹⁰ ข้อมูลด้านรูปแบบศิลปกรรมเองก็ดูมีความสอดคล้องกันว่าควรสร้างขึ้นก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ได้แก่ทรวดทรงเจดีย์ที่อ้วนป้อม ฐานเตี้ย องค์ระฆังยังมีขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบันไม่อาจตรวจสอบชูตรองรับองค์ระฆังได้ว่าเคยเป็นบัวกลามาก่อนหรือไม่เพราะอยู่ในสภาพชำรุด บัลลังก์เป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่เหมือนเจดีย์ของสุโขทัย และที่แกนปล้องไฉนของเจดีย์ทรงระฆังวัดพลับพลาชัยยังมีการเจาะช่องขนาดเล็ก(รูปที่ 6) อาจเคยใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เทียบได้กับการประดับบนแกนปล้องไฉนของสุโขทัยด้วย (รูปที่ 7)

นอกจากนี้ยังมีเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก ภายในเจดีย์ประธาน**วัดจกกลม** คลองสระบัว ยังเหลือชุดฐานรองรับองค์ระฆังที่เป็นบัวกลาตามแบบสุโขทัย (รูปที่ 8) เจดีย์องค์นี้ชัดเจนที่ถูกสร้างทับโดยเจดีย์ทรงระฆังที่มีฐานมาลัยเถาอันกำหนดอายุได้หลังจากพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา นอกจากนี้ยังมีรายงานการค้นพบเจดีย์ทรงระฆังที่อาจมีอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ในอยุธยาโดยรอบ เช่น เจดีย์วัดเสลียง (รูปที่ 9) เป็นต้น

จะเห็นว่าเจดีย์ทรงระฆังของอยุธยาในสมัยแรกๆนี้ มีความใกล้ชิดทางด้านรูปแบบกับเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัยมาก ได้แก่องค์ประกอบสำคัญที่พบมาก่อนในสุโขทัยคือ **บัวกลา** และ**บัวปากระฆัง** อันสะท้อนว่าเป็นรูปแบบที่ทางอยุธยานั้นคงสร้างขึ้นโดยมีเจดีย์ทรงระฆังต้นแบบจากสุโขทัยนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม มีรูปแบบบางอย่างที่สะท้อนว่าเจดีย์ทรงระฆังรุ่นแรกของอยุธยามีความแตกต่างไปจากเจดีย์ต้นแบบของสุโขทัย คือ

ประการแรก เจดีย์ทรงระฆังของอยุธยาไม่มีฐานบัวเป็นฐานล่างสุด แต่ใช้การก่อฐานเชิงเตี้ยๆ จึงดูเหมือนว่าชุดบัวกลารองรับองค์ระฆังนั้นตั้งอยู่ใกล้พื้นดินมาก

ประการที่สอง ชุดบัวกลาของเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยใช้แผ่นหินชนวนรองรับบัวคว่ำในแต่ละชั้น จึงทำให้องค์ไม่เอนเข้าไปได้ ต่างจากทางอยุธยาที่ไม่มีหินชนวน จึงใช้วิธีก่ออิฐให้หน้ากระดานของบัวคว่ำชั้นบนวางอยู่บนท้องไม้โดยไม่เหลื่อมออกมามาก บัวกลาจึงดูเอนสอบมากกว่า เมื่อประกอบกับฐานเตี้ยในข้อแรกทรงของเจดีย์จึงเตี้ยล้ำ

ประการที่สาม ปล้องไฉนของเจดีย์อยุธยาใช้ระบบลูกแก้วคั่นด้วยเส้นลวดและท้องไม้ซ้อนลดหลั่นกันไป ต่างจากทางสุโขทัยที่เป็นแผ่นฉัตรซ้อนติดกัน

⁷ สันติ เล็กสุขุม.ศิลปอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน,71.

⁸ บัลลังก์ของเจดีย์วัดสมณโกฏฐารามนี้มีรูปแบบที่หลังลงมาคือใช้ระบบเสาตั้งแบบที่พบที่วัดมเหยงคณ์ในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ต่างจากระบบคานประดับลวดบัวสองเส้นของสุโขทัย จึงเป็นไปได้ว่ามาได้รับการบูรณะในสมัยหลัง.

⁹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง,รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดสมณโกฏฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เอกสารอัดสำเนา,2542),125.

¹⁰ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม)” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์เจ้ากรม(จาด) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,2545),22.

ประการที่สี่ ยังมีข้อที่น่าสงสัยว่า “เสาห่าน” นั้นเริ่มปรากฏหรือยังในช่วงระยะแรกนี้ เพราะเชื่อว่าเสาห่านเป็นวิวัฒนาการที่อยู่ยาปรับปรุงมาจากส่วนเสาดิดแกนปล้องไฉนของเจดีย์ลังกาโดยตรง ในที่นี้ เจดีย์ทรงระฆังสมัยแรกของอยุธยาบางครั้งเช่นเจดีย์วัดสมณโกฏฐารามที่มีเสาห่านรองรับปล้องไฉนจึงยังต้องพิจารณาว่าถูกซ่อมเติมสมัยหลังหรือไม่

การเริ่มพบเจดีย์ทรงระฆังอิทธิพลสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 ในกรุงศรีอยุธยาช่วงแรกๆนี้ สะท้อนให้เห็นว่าแต่เดิมนั้นเจดีย์ทรงระฆังยังไม่เป็นที่นิยมหรือยอมรับในกลุ่มผู้ปกครองและเชื้อพระวงศ์ เพราะยังไม่พบว่าถูกสร้างเป็นหลักในวัดหลวงขนาดใหญ่แห่งใด

ต้องรอจนถึงประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 ที่จะมีการสร้างเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ในวัดหลวงโดยกษัตริย์อยุธยา นั่นคือที่ **วัดมเหยงคณ์**

วัดมเหยงคณ์ และเจดีย์ทรงระฆังอยุธยาในปลายพุทธศตวรรษที่ 20

เอกสารพระราชพงศาวดารหลายฉบับกล่าวถึงสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ในช่วงปลายรัชกาลทรงสร้าง**วัดมเหยงคณ์** (รูปที่ 10) ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1981¹¹ การดำเนินงานทางโบราณคดีที่วัดมเหยงคณ์ได้พบว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่ลุ่มต่ำ จึงต้องมีการถมที่ให้สูงขึ้นก่อนเพื่อจะสร้างวัด ขึ้นดินทางโบราณคดีจึงไม่เก่าไปกว่าสมัยอยุธยาตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 20¹² อายุของวัดมเหยงคณ์จึงน่าจะสอดคล้องกับที่เอกสารพงศาวดารระบุเอาไว้เช่นกัน

ฐานประทักษิณประดับประติมากรรมรูปช้างล้อมรอบ ช้างครึ่งตัวที่ติดกับผนังของฐานประทักษิณยื่นออกมาจากซุ้มวงโค้งแบบที่เรียกว่า “ซุ้มหน้านาง” (รูปที่ 11) องค์เจดีย์ประกอบด้วยส่วนฐานล่างในผังกลมที่มีซุ้มคูหาขนาดเล็กที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวน 20 ช่องเวียนตามฐาน ยังหลงเหลือขึ้นส่วนพระเพลาพระพุทธรูปหินทรายปางสมาธิอยู่บ้าง เหนือขึ้นไปเป็นชุดรองรับองค์ระฆังที่ประกอบจากลวดบัวลูกแก้วคาดซ้อนลดหลั่นกันสามวงหรือ “มัลลียเถา”¹³ จากนั้นเป็นบัวปากกระฆังที่ยังมีปูนปั้นลายกลีบบัวประดับ ต่อด้วยองค์ระฆังที่มีสัดส่วนอ้วนใหญ่ แล้วจึงเป็นบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม ปล้องไฉนที่เห็นตั้งอยู่เกิดจากการบูรณะเพิ่มเติมในปัจจุบัน ส่วนยอดจริงตกอยู่ที่พื้นลานประทักษิณด้านทิศตะวันออก

รูปแบบพิเศษของเจดีย์ประธานวัดมเหยงคณ์คือช้างล้อมที่ออกจากซุ้มหน้านางแสดงความเกี่ยวข้องกับศิลปะสุโขทัย¹⁴ แต่ชุดฐานรองรับองค์ระฆังกลับเป็น “มัลลียเถา” ซึ่งในที่นี้เชื่อว่าอาจเป็นผลจากการซ่อมแซมวัดแห่งนี้ครั้งใหญ่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย¹⁵ เพราะมัลลียเถามีขึ้นหลังจากพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว

¹¹ “ทรงพระกรุณาให้แต่งพระราชพงศาวดารย่อ” ใน ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), 94.

¹² ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะวัดมเหยงคณ์ ต.หันตรา อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา (เอกสารอัดสำเนา, 2542), 134.

¹³ “มัลลียเถา” นี้เรียกกันโดยเปรียบกับพวงมัลลียที่วางซ้อนกันเป็นเถาขึ้นไป ดู สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย (กรุงเทพ : มติชน, 2545), 74-75.

¹⁴ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, 67-69.

¹⁵ ดู “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม),” 233-234.

แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงหลงเหลือเจดีย์มุ่มและเจดีย์รายทรงระฆังซึ่งมีตำแหน่งเป็นระเบียบจากสมัยแรกสร้าง ในหลายองค์ยังมีร่องรอยการทำชุดบัวถลารองรับองค์ระฆังตามแบบสุโขทัยปะปนไปกับมาลัยเถาแบบอยุธยาด้วย (รูปที่ 12) แสดงถึงการเริ่มผสมผสานรูปแบบของชุดรองรับองค์ระฆังทั้งสองแบบในช่วงต้น และเป็นไปได้ว่าแต่เดิมเจดีย์ประธานและเจดีย์รายเหล่านี้จะเคยมีชุดรองรับองค์ระฆังที่เป็นบัวถลามาก่อนและคงถูกเพิ่มเติมขึ้นใหม่เมื่อบูรณะสมัยหลัง

ส่วนบัลลังก์ของเจดีย์ประธานชำรุดไปก่อนแล้ว แต่ยังเห็นในบัลลังก์ของเจดีย์บริวารว่ามีลักษณะที่ต่างไปจากบัลลังก์ของเจดีย์ทรงระฆังสุโขทัยแล้ว คือบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยมที่ประดับเสาตั้งเรียงแถวกันตามแนวท้องไม้ (รูปที่ 13) อันน่าจะเกี่ยวข้องกับระบบของเสารั้วประดับบนหรรมิกาของสถูปอินเดียโบราณและปรากฏอยู่ต่อเนื่องยาวนานในสถูปเจดีย์ลังกา รูปแบบเช่นนี้อาจนำไปสู่ประเด็นเกี่ยวกับกระแสการรับเอาแนวคิดการสร้างเจดีย์ทรงระฆังจากแหล่งใหม่ของทางอยุธยาคือ **ลังกา**

ประเด็นสำคัญคือชื่อของ “วัดมเหยงคณ์” แสดงได้ชัดว่าเป็นการถอดถ่ายชื่อของมหาสถูปสำคัญบนเกาะลังกาชื่อ **มหายังคะเจดีย์** (Mahiyangana) (รูปที่ 14) รวมไปถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมด้วย เห็นได้ตั้งแต่แผนผังที่มีลานประทักษิณกว้างรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีพนักกำแพงประดับด้วยรูปช้างที่อยู่ในซุ้มต่อเนื่องกัน องค์เจดีย์อ้วนเตี้ย สัดส่วนขององค์เจดีย์ใกล้เคียงกันกับมหายังคะ เจดีย์วัดมเหยงคณ์จึงเป็นความจงใจที่ถ่ายทอดแบบจากเจดีย์มหายังคะมาสร้างขึ้นโดยตรง

ข้อมูลสำคัญที่อาจยืนยันเกี่ยวกับการจำลองรูปแบบจากมหายังคะเจดีย์คือในเอกสารเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ของล้านนา ระบุการเดินทางของกลุ่มพระสงฆ์จากเชียงใหม่ อันมีพระมหาธรรมคัมภีร์ พระมหาเมธังกร พระพุทธสาครเป็นต้น ได้ไปยังเกาะลังกาเพื่อเรียนพุทธศาสนาในปี พ.ศ.1967 และกลับมาจำพรรษายังกรุงศรีอยุธยาถึง 4 ปี¹⁶ ก่อนจะกลับขึ้นไปยังสุโขทัยจนสามารถตั้งสำนักวัดป่าแดงขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์ดังกล่าวตรงกันกับรัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 ผู้ทรงสถาปนาวัดมเหยงคณ์นี้

เจดีย์ประธานและหมู่เจดีย์บริวารของวัดมเหยงคณ์จึงอาจใช้สำหรับกำหนดอายุการเริ่มนิยมสร้างเจดีย์ทรงระฆังขึ้นในอยุธยา ก่อนที่เจดีย์ทรงระฆังจะถูกสร้างให้เป็นประธานของวัดหลวงที่สำคัญที่สุดของอาณาจักรที่วัดพระศรีสรรเพชญ์เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 21

มีวัดสองแห่งที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกับวัดมเหยงคณ์คือ **วัดสีภาสมุท** และ**วัดช้าง** วัดเหล่านี้พบเจดีย์ประธานทรงระฆังขนาดใหญ่ ไม่มีเอกสารระบุอายุสมัยการสร้างอย่างชัดเจน จากระเบียบของชุดฐานรองรับองค์ระฆังเตี้ยๆ องค์ระฆังมีขนาดใหญ่อยู่ในเค้าโครงอ้วนป้อมใกล้เคียงกันกับเจดีย์ทรงระฆังต้นแบบในศิลปะลังกาหรือสุโขทัย จึงอาจมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 20

วัดสีภาสมุท (รูปที่ 15) มีเจดีย์ประธานทรงระฆังอ้วนป้อม ส่วนลวดบัวชำรุดเสียหายจนไม่อาจศึกษาได้สังเกตได้เพียงเค้าโครงเจดีย์ที่ฐานเตี้ยติดพื้นดิน มีซุ้มโดยรอบที่น่าจะเคยใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป องค์เจดีย์อ้วนเตี้ย ส่วนยอดยังเหลือแกนปล้องโฉนและปล้องโฉนที่ทำเป็นลูกแก้วซ้อนกันเช่นเดียวกับของวัดมเหยงคณ์ ภายในองค์เจดีย์วัดสีภาสมุทพบกรุภายใน ซึ่งช่องเว้าของห้องกรุนั้นทำเป็นซุ้มหน้านาง¹⁷ (รูปที่ 16) เช่นเดียวกับที่

¹⁶ พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิฑูร แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2501), 108.

¹⁷ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง, รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดสีภาสมุท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เอกสารอัดสำเนา, 2542), 11.

พบในกรุปรารงค์ประธานวัดราชบูรณะและซุ้มช้างที่ฐานเจดีย์ประธานวัดมเหยงคณ์ จึงเป็นตัวกำหนดอายุการสร้างได้ตีว่าร่วมสมัยกัน

ข้อมูลอายุสมัยทางโบราณคดีของวัดสี่กัศมุดเริ่มในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 19 ลงมาถึงอยุธยาตอนปลาย แสดงการใช้งานอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกับวัดมเหยงคณ์¹⁸ ดังนั้นการกำหนดอายุเจดีย์วัดสี่กัศมุดจึงมีเพดานอยู่ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 19 ขึ้นไป แต่หากใช้รูปแบบศิลปกรรมมาช่วยก็จะได้อยู่ในช่วงครึ่งหลังหรือปลายพุทธศตวรรษที่ 20

ส่วนเจดีย์วัดช้าง (รูปที่ 17) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดมเหยงคณ์ในแนวขนานกัน เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ การขุดแต่งพบชิ้นส่วนประติมากรรมรูปช้างเป็นจำนวนมากแสดงว่าเคยเป็นเจดีย์ที่มีช้างล้อมประดับกำแพงของฐานประทักษิณมาก่อน แล้วจึงถูกรื้อออกมาเพื่อนำไปถมปรับพื้นที่วัดในสมัยใดสมัยหนึ่ง¹⁹ ขุดรองรับองค์ระฆังชำรุดผุกร่อนไปแต่ก็มีร่องรอยของฐานบัวคว่ำบัวหงายที่มีลูกแก้วคาดประดับที่ท้องไม้สองเส้นรองรับชุดมาลัยเถา บัวปากระฆังและองค์ระฆังขนาดใหญ่ บัลลังก์ของเจดีย์วัดช้างผุกร่อนจนไม่อาจสังเกตเห็นได้ว่าเคยมีรูปแบบเช่นไร ส่วนแกนปล้องไฉนมีร่องรอยว่าอาจเคยคาดประดับลวดบัวลูกแก้ว เหนือสุดคือปล้องไฉนแบบลูกแก้วซ้อนกัน

ฐานบัวลูกแก้วสองเส้นเป็นระเบียบสำคัญของสถาปัตยกรรมเจดีย์ทางล้านนาซึ่งปรากฏชัดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20²⁰ และเริ่มปรากฏในศิลปะอยุธยาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อต้นพุทธศตวรรษที่ 21 แล้วจึงใช้เป็นแนวทางในการกำหนดอายุสมัยของเจดีย์วัดช้างได้ในระยะนั้นเช่นกัน

ข้อมูลการขุดแต่งทางโบราณคดีที่วัดช้างเมื่อ พ.ศ.2542 ได้พบว่าแผนผังและรูปแบบสมัยแรกสร้างของวัดช้างนั้นเป็นอย่างเดียวกันกับในสมัยแรกสร้างวัดมเหยงคณ์ทุกประการ²¹ และที่สำคัญยังมีใบเสมาหินชนวนซึ่งแตกหักแล้วแต่พบว่ามีรูปแบบคล้ายกับใบเสมาของทั้งวัดราชบูรณะ และวัดมเหยงคณ์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลเดียวกัน (รูปที่ 18) จึงสันนิษฐานว่าวัดช้างคงสร้างขึ้นพร้อมกับวัดมเหยงคณ์ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในลักษณะของ “วัดคู่แฝด” หรือมีฉนวนที่จะต้องสร้างหลังจากวัดมเหยงคณ์ลงมาไม่นานนักซึ่งอาจตกอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ²² (ครองราชย์สมบัติ พ.ศ.1991) ซึ่งในกรณีหลังดูจะเป็นไปได้มากกว่า เพราะปรากฏอิทธิพลล้านนาขึ้นแล้วคือฐานบัวลูกแก้วสองเส้นรองรับมาลัยเถาของเจดีย์ประธานวัดช้างนี้

สรุปได้ว่าการกำหนดอายุของเจดีย์ประธานทั้งสองวัด คือวัดสี่กัศมุดและวัดช้างนี้จึงเกี่ยวพันอยู่กับวัดมเหยงคณ์ คือตกอยู่ในปลายของพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 78-80.

¹⁹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง, รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เอกสารอัดสำเนา, 2542), 27.

²⁰ จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : วรรณรักษ์, 2541), 18.

²¹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง, รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 103.

²² เรื่องเดียวกัน.

ความสัมพันธ์สุโขทัย-อยุธยา จากการวิเคราะห์เจดีย์ทรงระฆัง

จากการวิเคราะห์ด้านศิลปกรรมได้พบชุดลวดบัวรองรับกระชังของเจดีย์ทรงระฆังรุ่นแรกของอยุธยาช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็น “บัวกลา” และมี “บัวปากระฆัง” ซึ่งสองส่วนนี้ปรากฏในเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัย อันได้เคยอธิบายไว้ก่อนแล้วว่าช่างของสุโขทัยน่าจะใช้รูปแบบผสมกันระหว่างเจดีย์ลังกากับงานประดับที่มาจากทางพม่า สิ่งนี้เองเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นได้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่า การสร้างเจดีย์ทรงระฆังของอยุธยานั้นเกี่ยวข้องกับแบบแผนของเจดีย์สุโขทัย

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์บ่งว่าสุโขทัยและอยุธยาเริ่มมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เช่นเหตุการณ์ที่ทางอยุธยาสามารถยึดเมืองชัยนาท หรือสองแคว-พิษณุโลกได้โดยวัดติเดชอำมาตย์หรือขุนหลวงพ่องั่ว²³ หลังจากนั้น ราชวงศ์ทางอยุธยาสายสุพรรณภูมิก็เริ่มมีความเกี่ยวข้องทางเครือญาติกับสุโขทัยมากยิ่งขึ้น จนเป็นที่น่าเชื่อว่ามีเจ้านายจากทางสุโขทัยลงมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา กันด้วย และพื้นที่ดังกล่าวก็น่าจะเป็นบริเวณที่ได้พบว่ามีวัดซึ่งสร้างเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยเกาะกลุ่มกันอยู่ได้แก่ทางซีกตะวันออกของตัวเมืองหรือที่เรียกกันว่า เขต โอโยธยา อันมีวัดมเหยงคณ์เป็นศูนย์กลางพร้อมด้วยวัดใหญ่น้อยต่างๆ เช่น วัดสี่กัสมุด วัดช้าง และวัดสมณโกฏฐาราม (รูปที่ 19)

ราว พ.ศ.1940 ปรากฏจารึกกฎหมายลักษณะโจร ที่เชื่อกันว่าออกโดยกษัตริย์ของทางสุพรรณบุรี-อยุธยาเพื่อนำมาบังคับใช้ที่เมืองสุโขทัย²⁴ แสดงถึงอำนาจเบ็ดเสร็จของทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่หัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งจะได้เห็นต่อลงมายังจารึกวัดสรศักดิ์ พ.ศ.1960 ที่ออกชื่อของสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 เมื่อก่อนขึ้นครองราชสมบัติที่กรุงศรีอยุธยาว่าทรงประทับอยู่ที่เมืองสุโขทัยด้วยพร้อมทั้งพระมารดาและพระมาตุจฉาซึ่งน่าจะเป็นฝ่ายราชวงศ์ทางสุโขทัย²⁵ ก็จะเห็นได้ว่าทางอยุธยาเริ่มปรากฏงานศิลปกรรมที่มีอิทธิพลจากสุโขทัยชัดเจนกว่าแต่ก่อน เป็นต้นว่าเจดีย์ทรงปราสาทยอด (รูปที่ 20) หรือพระพุทธรูปแบบที่เริ่มมีลักษณะศิลปะสุโขทัยปะปนมากขึ้น (หรือที่เรียกกันว่าแบบอุทองรุ่น 3) (รูปที่ 21) แม้แต่การใช้ตัวอักษรไทยของอยุธยาในยุคแรกที่รับเอาจากทางสุโขทัยมา²⁶ สภาพการณ์ดังกล่าวน่าจะเป็นเหตุให้เกิดการสร้างเจดีย์ทรงระฆังในกรุงศรีอยุธยาเพิ่มมากขึ้นด้วย

นอกจากความเกี่ยวข้องกับสุโขทัยแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการติดต่อระหว่างกรุงศรีอยุธยากับทางลังกาโดยตรงก็เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 เช่นกรณีของพระภิกษุจากเชียงใหม่ซึ่งไปศึกษาต่อที่ลังกาแล้วกลับมาจำพรรษาอยู่ที่อยุธยาระยะหนึ่งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสามพระยา ก่อนขึ้นไปล้านนาโดยผ่านสุโขทัย ศรีสันตลักษ์ตามลำดับ ซึ่งน่าจะเป็นแรงกระตุ้นให้ทางกรุงศรีอยุธยารู้จักและเริ่มนิยมการสร้างเจดีย์ทรงระฆังเพิ่มขึ้น อันมีตัวอย่างการถ่ายทอดเจดีย์จากทางลังกามาเป็นเจดีย์ประธานที่ **วัดมเหยงคณ์** ในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 นั่นเอง

หัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่พอจะกล่าวได้ว่าเจดีย์ทรงระฆังจากทางสุโขทัยเริ่มเข้ามามีบทบาทในอยุธยา คือ รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ช่วง พ.ศ.1967-1990 เพราะมีเอกสารระบุถึงงานก่อสร้าง

²³ พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิฑูร แปล), *ชินกาลมาลีปกรณ์*, 102.

²⁴ ประเสริฐ ณ นคร, “รายงานการค้นคว้าจารึกสุโขทัย,” ใน *ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2549), 60-62.

²⁵ กรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย*, 128-134.

²⁶ ดู จารึกแผ่นดินบุก ได้จากปรางค์วัดมหาธาตุ อยุธยา ราว พ.ศ.1917 กรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย*, 102-107.

รัชกาลนี้มีทั้งวัดหลวงที่สร้างปรากฏเป็นหลักคือ**วัดราชบูรณะ**และวัดหลวงที่สร้างเจดีย์ทรงระฆังเป็นประธานคือ**วัดมเหยงคณ์**อยู่ในรัชสมัยเดียวกัน

เจดีย์ทรงระฆัง สะท้อนเรื่องพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20

ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ผู้คนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีความเกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมกับทางเมืองพระนครหลวงของกัมพูชาอันเป็นศูนย์กลางเก่าแก่ โดยต่อมาศาสนาเดิมคือฮินดู-พุทธศาสนามหายานได้เสื่อมลงและพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เจริญขึ้นแทนที่ มีบันทึกของโจวต้ากวนที่เข้ามายังเมืองพระนครหลวงกับคณะทูตจีน พ.ศ.1839 ได้ระบุว่าทั้งกษัตริย์และราษฎรในขณะนั้นนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท²⁷ รวมทั้งพบจารึกภาษาบาลีหลักแรกที่พบในกัมพูชาระบุปี พ.ศ.1852²⁸ อันจะแสดงความสัมพันธ์ด้านศาสนาแบบเถรวาทที่เริ่มแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19

พุทธศาสนาแบบเถรวาทที่นับถือกันอยู่ในช่วงต้นของอยุธยาจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรในลุ่มทะเลสาบกัมพูชา เห็นได้ชัดเจนคือขนบธรรมเนียมในการสถาปนาพระปรางค์เป็นประธานของวัด ซึ่งในทางประวัติศาสตร์ สายราชวงศ์อุทองนั้นควรจะเป็นราชวงศ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพระนครหลวงของกัมพูชาโดยผ่านมาทางเมือง**ละโว้หรือลพบุรี**เป็นสำคัญ ด้วยเหตุที่ปรากฏปรากฏพระศรีรัตนมหาธาตุขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นกลางเมืองในพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมแบบเขมรอยู่เด่นชัด

ในขณะที่**ราชวงศ์สุพรรณภูมิ**ตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาที่ 1 (ขุนหลวงพองั่ว) เริ่มมีบทบาทขึ้นแทนในกรุงศรีอยุธยา จึงปรากฏความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากับทางสุโขทัย เพราะเหตุที่สายราชวงศ์สุพรรณภูมิได้ขึ้นไปมีอำนาจในดินแดนแคว้นสุโขทัยมาแล้วอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19²⁹ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่พุทธศาสนาจากสุโขทัยจะได้ปรากฏในกรุงศรีอยุธยาควบคู่ไปกับนิกายเดิมทางกัมพูชาที่มีอยู่เดิม ซึ่งพระภิกษุชาวหัวเมืองเหนือที่ตั้งสำนักขึ้นน่าจะได้นำพาเอารูปแบบศิลปกรรมคือเจดีย์ทรงระฆังลงมาสร้างกันที่กรุงศรีอยุธยาด้วย

ในระยะแรก กลุ่มพระเถรานุเถระจากแคว้นสุโขทัยคงยังไม่ได้รับความนิยมแพร่หลายเท่ากับนิกายเก่าของทางละโว้-ลพบุรี เพราะ**ปรางค์**ได้รับการสร้างเป็นพระมหาธาตุและเป็นประธานของวัดขนาดใหญ่ขึ้นน้อยทั่วไป ในขณะที่เจดีย์ทรงระฆังมีขนาดเล็กกระจายอยู่ตามวัดนอกพระนครเป็นส่วนมาก (เช่น วัดสมณโฆฏิาราม วัดป่าแดง)

จนถึงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20 จึงเริ่มมีเจดีย์ทรงระฆังสร้างไว้ในวัดขนาดใหญ่ เช่นวัดมเหยงคณ์ แสดงว่านิกายของทางสุโขทัยเริ่มนับถือกันในวงกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกษัตริย์และกลุ่มเชื้อพระวงศ์สุพรรณบุรีอันมีเครือข่ายทางสุโขทัยเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และการที่พระเถระจากสุโขทัยมักอ้างความชอบธรรมด้านศาสนาว่าสืบสายทางลังกามาโดยตรง (แต่อันแท้จริงผ่านพม่า-มอญมาก่อน) ย่อมที่จะสร้างความเลื่อมใสให้กับชนชั้นสูงและราชวงศ์ทางสุพรรณบุรีเพราะเป็นตัวแทนของศาสนาที่บรรพบุรุษฝ่ายราชวงศ์

²⁷ เฉลิม ынบุญเกิด แปล,บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ,พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มติชน,2543),15-16.

²⁸ มาดแลน จิโต,ประวัติเมืองพระนครของขอม,แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (กรุงเทพฯ : มติชน,2546),95.

²⁹ ดู พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “บทบาทของขุนหลวงพองั่วที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย” ใน ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา (กรุงเทพฯ : มติชน,2545),67-87.

พระร่วงสุโขทัย เช่น พระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงอุปถัมภ์มาก่อน³⁰ รวมทั้งกระแสของพระพุทธศาสนาที่เชื่อกันว่าทางเกาะลังกามีความเจริญรุ่งเรืองที่มากสุดในขณะนั้น

แต่ต่อมาเมื่ออยุธยาเริ่มติดต่อทางศาสนากับทางลังกาโดยไม่จำเป็นต้องผ่านทางสุโขทัย มีส่วนให้ชาวอยุธยาสามารถถ่ายทอดรูปแบบเจดีย์จากทางลังกาได้โดยตรงเช่นกัน มีตัวอย่างชัดเจนคือเจดีย์ประธานวัดมเหยงคณ์ที่พยายามสร้างเพื่อถ่ายทอดแบบเจดีย์ที่**มีหิยัคณะ**ของลังกาทั้งรูปแบบและชื่อเรียก รวมทั้งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่างที่ไม่มีในเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัย เช่น บัลลังก์ประดับเสาตั้งที่อาจคลี่คลายมาจากพระมิกขาของลังกา

จึงอาจเป็นไปได้ว่าในระยะนี้ได้มีพระสงฆ์อีกกลุ่มได้ตั้งนิกายใหม่ขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาโดยอ้างความเป็นพุทธศาสนาบริสุทธิ์ เพราะได้เดินทางไปศึกษาจากลังกามาโดยตรง นั่นคือคณะของพระมหาธรรมคามังกร พระมหาเมธังกร พระพุทธสาคร ที่ชินกาลมาลีปกรณ์บันทึกว่ากลับมาพักจำพรรษาอยู่ที่อยุธยานานราว 4 ปีและกระทำอุปสมบทให้กับพระมหาเถรสีลวิสุทธิผู้เป็นพระอาจารย์ของพระมหาเทวีแห่งกษัตริย์อยุธยา³¹ และในวรรณคดีเรื่อง**ยวนพ่าย**กล่าวว่า โอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปลังกาเพื่อนิมนต์พระสงฆ์เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา³² คงเพื่อการผนวชของพระองค์ใน พ.ศ.2008 เหตุการณ์นี้ยังน่าจะสัมพันธ์กับทางล้านนาที่เริ่มติดต่อทางศาสนากับลังกาโดยตรงในระยะเวลาดังกล่าวเช่นกัน

แสดงว่าจนถึงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 นั้น อยุธยาติดต่อทางศาสนากับลังกาเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จึงมีโอกาสเป็นไปได้ว่าพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นมีการผลัดเปลี่ยนจากนิกายเดิมจากทางละโว้-ลพบุรี มาเป็นนิกายจากสุโขทัยและลังกาโดยตรงตามลำดับ

และความสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกาอย่างใกล้ชิดนี้เองอาจเป็นเหตุให้ในสมัยหลังต่อมามีเหตุการณ์ทางศาสนาระหว่างลังกากับกรุงศรีอยุธยาได้ในด้านต่างๆอยู่เสมอ เช่น การไปบูชาพระพุทธรูปที่ลังกาอันเป็นต้นเหตุให้ค้นพบรอยพระพุทธรูปบนเขาสุวรรณบรรพตที่สระบุรีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม³³ และทางลังกาได้ส่งสมณทูตมาขอพระภิกษุจากอยุธยาเพื่อไปร่วมการอุปสมบทในกรุงศรีวิชัยปุระ (แคนตี) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ³⁴ เพราะถือว่าคณะสงฆ์ของทางกรุงศรีอยุธยาได้บวชไปจากลังกามาแต่ก่อน

สรุป

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 ถือเป็นระยะเปลี่ยนผ่านจากการรับเอาการสร้างเจดีย์ทรงระฆังลงมาจากทางสุโขทัยท่ามกลางกระแสความนิยมในวัฒนธรรมเขมรที่ยังตกค้างอยู่คือการสร้างปราสาทเป็นประธานของวัด และต่อมาเปลี่ยนผ่านไปสู่การติดต่อกับลังกาโดยตรง

³⁰ ดูเพิ่มเติมใน พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “พระมหาธรรมราชาลิไท ศาสนาและ/หรือการเมือง,” ใน *ศาสนาและการเมืองในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 109-129.

³¹ พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิฑูร แปล), *ชินกาลมาลีปกรณ์*, 108.

³² *ลิลิตยวนพ่าย*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517), 20.

³³ *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 2.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 121.

เจดีย์ทรงระฆังในระยะแรกของอยุธยา ออกแบบสร้างใกล้เคียงกับสุโขทัย คือยังใช้ลวดบัวกลาที่รองรับองค์ระฆัง อยู่ในสัดส่วนเตี้ย องค์ระฆังใหญ่ บัลลังก์สี่เหลี่ยม แกนปล้องไฉน ทำให้กำหนดอายุได้ว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆังระยะแรกที่ลงมาสร้างยังกรุงศรีอยุธยา อันจะสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ที่บ่งว่ากลุ่มราชวงศ์สุพรรณภูมิที่เริ่มมีอำนาจในกรุงศรีอยุธยาเวลานั้นมีสายใยทางการเมือง เครือญาติและศาสนากับทางสุโขทัยมากขึ้น จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.1980 ที่มีการสร้างวัดมเหยงคณ์โดยสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 นั้นถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าเจดีย์ทรงระฆังได้รับการยอมรับสร้างขึ้นเป็นประธานของวัดหลวงโดยกษัตริย์อยุธยา (ที่มีเชื้อสายสุโขทัย) พร้อมๆกันนั้นเจดีย์ทรงระฆังที่มีอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ปรากฏขึ้นมากมายในย่านที่เชื่อว่าเป็นถิ่นฐานของกลุ่มเครือญาติราชวงศ์ทางสุโขทัยคือชุกตะวันออกของตัวพระนครศรีอยุธยา

วัดมเหยงคณ์ สร้างขึ้นโดยถ่ายแบบจากเจดีย์มเหยงคณ์ที่เกาะลังกา สะท้อนการติดต่อระหว่างกรุงศรีอยุธยากับลังกาโดยตรงผิวกับทางสุโขทัยที่ติดต่อผ่านทางพม่า สอดรับกับการที่คณะสงฆ์ของหัวเมืองเหนือที่เดินทางไปลังกาแล้วกลับมาจำพรรษาที่อยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 อันอาจมีผลให้เกิดกลุ่มพระสงฆ์ในนิกายใหม่ที่นิยมฝ่ายลังกาแท้ขึ้นและสร้างเจดีย์ทรงระฆังอันเป็นสัญลักษณ์ของลังกาขึ้นอย่างแพร่หลายในอยุธยาเวลานี้ควบคู่ไปกับ ปรางค์ อันเป็นตัวแทนชนแบบละโว้-กัมพูชาดั้งเดิม

การที่ทางอยุธยาเริ่มให้ความสนใจกับเจดีย์ทรงระฆังเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมานั้น จะก่อให้เกิดผลต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 นั่นคือการปรับเปลี่ยนแบบแผนประเพณีการสร้างวัดหลวงที่เคยมีพระมหาธาตุทรงปรางค์เป็นประธานมาเป็นเจดีย์ทรงระฆังแทน โดยมีวัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยา เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ (รูปที่ 22)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับพระจักรพรรดิพงษ์

เจ้ากรม (จาด) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : วรณรักษ์, 2542.

เฉลิม ยงบุญเกิด แปล. บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มติชน, 2543.

เชษฐ ดิงสัญลี. เจดีย์ศิลปะพม่า-มอญ : พัฒนาการทางด้านรูปแบบตั้งแต่ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล.

กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555.

“ทรงพระกรุณาให้แต่งพระราชพงศาวดารย่อ.” ใน ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1. พระนคร :

โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.

ประยูร อุลุชาฎะ. ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2558.

ประเสริฐ ณ นคร. “รายงานการค้นคว้าจารึกสุโขทัย.” ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด. กรุงเทพฯ : มติชน, 2549.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “พระมหาธรรมราชาลิไท ศาสนาและ/หรือการเมือง.” ใน ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - อุทยาน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

“บทบาทของขุนหลวงพ่อบัวที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย.” ใน ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - อุทยาน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545

มาดแลน จิตโต, ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล แปล. ประวัติเมืองพระนครของขอม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.

พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิthur แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : กรมศิลปากร, 2501.

ลิลิตยวนพ่าย. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “บทบาทของศิลปะลังกาที่มีต่อสุโขทัยและล้านนา : เจดีย์ทรงระฆัง” ใน ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสน์และพุทธศิลป์ระหว่างศรีลังกา พม่าและไทย, เอกสารประกอบโครงการเสวนาวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ “ความสัมพันธ์ไทยกับศรีลังกาผ่านพุทธศาสน์-พุทธศิลป์” . กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555.

ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.

ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550.

ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง. รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานวัดช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.

รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.

รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานวัดสมณโกฏฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.

รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานวัดสีกาสมุด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.